

AGNIESZKA CYBAL-MICHALSKA

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

KARIERA W SPOŁECZEŃSTWIE WSPÓŁCZESNYM – MIĘDZY PODMIOTEM A STRUKTURĄ (INTERPRETACJA TEORII A. GIDDENSA)

ABSTRACT. Cybal-Michalska Agnieszka, *Kariera w społeczeństwie współczesnym – między podmiotem a strukturą (interpretacja teorii A. Giddensa)* [Career in a modern society – between subject and structure (an interpretation of A. Giddens' theory)]. *Studia Edukacyjne* nr 24, 2013, Poznań 2013, pp. 37-49. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2576-8. ISSN 1233-6688

This article is an attempt to restore a theoretical perspective proposed in the theory of structuration by A. Giddens. Giddens' theory emphasizes the mutual influence of individual subjects' activities and of more than individual structures, as well as the meaning of at least partially uninhibited individual actions. Referring to careers, the author looks for answers to the question about the way of creating, transforming and replicating structures (of an organization) through a subject's actions. The author also relates to the questions about the nature of a structure (an organization), that is "an entity", which, at the same time enables and restricts actions of individual subjects. Without a doubt, the work of A. Giddens constitutes a clear renaissance of the subject of structure and subjectivity in sociological theory. It also gives tools to overcome a division into micro and macro practice; that is why it may also constitute one of the important attempts to formulate a novel understanding of the notion of career.

Key words: structuration, social practice, subject, structure, duality of structure, career, career scripts

W dziedzinie nauk społecznych teoretycy tradycyjnie koncentrowali się albo na kwestiach związanych ze strukturą społeczną, albo na problemach akcentujących rozumienie ludzkiej działalności, co niewątpliwie przyczynia się do różnic prowadzących do sporu o wyjaśnienie mechanizmów funkcjonowania społeczeństwa¹, a w tym kontekście do różnorodności opisów i eksplanacji wybranych domen życia społecznego. A. Giddens dochodzi do przekonania, iż teoretycy struktury społecznej mają tendencję do prezentowania niewystarczających wyjaśnień podmiotowego działania, a teoretycy podmiotu nie przywiązują wystarczającej uwagi do problematyki

---

¹ J. Wheeler-Brooks, *Structuration Theory and Critical Consciousness: Potential Application for Social Work Practice*, *Journal of Sociology and Social Welfare*, 2009, vol. XXXVI, 1, s. 123.

rozwoju i trwałości strukturalnych układów. Po rozważeniu w biegunowo odmiennych orientacjach ich ograniczonych możliwości wyjaśniających, omawiany teoretyk i myśliciel rozwinął teorię strukturacji, będącą niewątpliwie inspiracją dla prób uchwycenia dwoistości kariery. Celem był wgląd i wyjaśnienie dynamicznej relacji pomiędzy istotami ludzkimi a strukturami społecznymi². Konstytutywnym dla teorii strukturacji elementem jest założenie o osobliwości zjawisk i zdarzeń społecznych, które, jak podkreśla A. Giddens, są „zawsze nie w pełni zdeterminowane i nie rozstrzygnięte”³.

Wartość poznawcza zaproponowanego przez A. Giddensa systemu pojęciowego jest znacząca, niewątpliwie inspirująca dla rozumienia kariery, bowiem ukierunkowuje teoriopoznawcze myślenie na ważkie poznawczo rozstrzygnięcia o kluczowym znaczeniu dla analiz: *agency and structure*. Niewątpliwie, omawiana teoria może dostarczyć podstaw do zbadania procesów społecznych aktualizowanych w miejscach pracy (w organizacjach) i być wykorzystywana w interpretacjach zagadnień z obszaru zjawiska kariery.

Giddensowska teoria strukturacji, będąca ciekawym instrumentem poznawczym, jest próbą poszukiwania teoretycznego środka, który pozwoli na przewycięzenie, przełamanie przeciwieństwa: struktura – sprawstwo podmiotowe (*agency – structure*)⁴. Zainteresowanie dążeniem do syntezy wiedzy (wielu ustaleń myśli socjologicznej), jak również przewycięzanie wszelkich dychotomii stanowią o oryginalności Giddensowskiej teorii⁵. Omawiana teoria (a właściwie znaczna część dorobku A. Giddensa) zasymilowała się z badaniami na temat procesu zarządzania zasobami ludzkimi i dostarcza, jak podkreślają interpretatorzy teorii strukturacji A. Pettigrew i H. Willmott, podstaw do zbadania procesów społecznych, które są wykorzystywane w badaniach nad zaangażowaniem organizacji w ramach pluralnych i zachodzących na siebie systemów społecznych. We współczesnych społeczeństwach, konstatuje A. Giddens, zmiany zachodzą niezwykle szybko, ponieważ wiele współczesnych organizacji rozszerzając swoje wielonarodowościowe aktywności poza granice państw narodowych, pozostaje w sprzeczności w ramach i pomiędzy wieloma różnymi systemami. Fakt

² Tamże, s. 129. Teoria strukturacji jest ontologią społeczną, co oznacza, iż definiuje „jakiego rodzaju rzeczy istnieją w świecie, ale nie przedstawia praw rozwoju ani nie proponuje konkretnych hipotez dotyczących tego, co się rzeczywiście wydarza” (J. Scott, G. Marshall, *A Dictionary of Sociology*, Oxford 2009, s. 740). Ponadto, wskazuje wyraźnie na traktowanie „struktury” jako procesu, a nie stanu niezmiennego. W.H. Sewell Jr, *Teoria struktury: dwoistość, podmiotowość sprawcza a transformacja*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, tom 2, red. E. Stańkiewicz, B. Baran, M. Michalska, E. Otto, Warszawa 2006, s. 703.

³ G. Marshall, *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Warszawa 2005, s. 367.

⁴ M. Ziółkowski, *Teoria strukturalistycznego konstrukturywizmu i teoria strukturacji*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, s. 632. Przetłumaczenie i określenie słowa *agency* jako „podmiotowe sprawstwo” zawdzięczamy J. Szmatce.

⁵ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2003, s. 882.

ten nie pozostaje bez znaczenia dla proaktywności podmiotów w karierze. To właśnie ich skrzyżowania, połączone z podmiotowym sprawstwem w pluralizmie organizacji, otwierają możliwości dla zbiorowej podmiotowości. Słowem, organizacje (i nade wszystko ich bogactwo we współczesnym społeczeństwie) mogą być instrumentami zbiorowej podmiotowości. Strukturalistyczne podejście sugeruje, że organizacje mają możliwość realizowania celowej i efektywnej strategii, mogą się rozwijać w jasno sprecyzowanym i logicznym kierunku. Istotę stanowią: wiedza i zwrotność⁶. W organizacji „wiedza na temat warunków owej reprodukcji jest zwrotnie wykorzystywana, aby wpływać, kształtować i modyfikować ową reprodukcję”⁷.

Autor *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis* (1979)⁸ skoncentrował się na terminie „praktyka społeczna”, nadając mu funkcję pojęcia pierwotnego, co niewątpliwie, biorąc pod uwagę porządek genezy, związane jest z nazwiskiem K. Marksa⁹. Można zatem uznać, iż strukturacja jest procesem konfigurowania relacji społecznych, nazywanych zazwyczaj „praktykami społecznymi”¹⁰. Praktyki społeczne „wytwarzają struktury i są przez nie wytwarzane”¹¹. Autor ujmuje to tak: „głównym przedmiotem badań w naukach społecznych nie jest ani doświadczenie indywidualnego aktora, ani jakakolwiek <całość społeczna>, lecz uporządkowane w czasie i przestrzeni praktyki społeczne”¹². Generalizacje A. Giddensa dotyczyły głównie struktur, które w jego przekonaniu „nie są czymś zewnętrznym wobec aktorów społecznych, ale są regułami i zasobami wytwarzanymi i odtwarzanymi przez aktorów w praktyce”¹³. W tym sensie za A. Kingiem można uznać, iż A. Giddens celebrytuje „powstawanie posttradycyjnych indywidualności, które mają wolność wyboru, aby tworzyć i stwarzać siebie na nowo (również w domenie kariery), powielając w tym samym czasie system globalny, który ich wyzwolił. Jego celebrowaniu indywidualności wtórują panujące zasady

⁶ R. Whittington, *Putting Giddens into Action: Social System and Managerial Agency*, *Journal of Management Studies*, 1992, nr 6, s. 695-696. A. Giddens zaznacza, że „podczas gdy jako jednostki możemy zrobić niewiele, aby zmienić świat, to poprzez celową, refleksyjną organizację możemy zmobilizować siły, aby przekształcić systemy społeczne, ale (...) ostrzeżę przed zakładaniem, że zorganizowana praca ma jakikolwiek monopol nad tym potencjałem”. Tamże, s. 696. Jednakże, jak podkreśla N. Mouzelis, trudno zobaczyć, jak aktorzy mogą złapać krytyczny dystans od konkretnych zasad i źródeł, żeby je zmieniać i aby działać strategicznie. Tamże, s. 697.

⁷ R. Whittington, *Putting Giddens*, s. 695.

⁸ A. Giddens, *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Los Angeles 1979.

⁹ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, Poznań 2003, s. 99.

¹⁰ J. Wheeler-Brooks, *Structuration Theory and Critical Consciousness*, s. 129.

¹¹ G. Marshall, *Słownik socjologii*, s. 367.

¹² A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa*, Poznań 2003, s. 40.

¹³ G. Marshall, *Słownik socjologii*, s. 367.

wolnego rynku, które premiuje wybór¹⁴. Podmiotowa zdolność odczytywania znaczeń nadawanych karierze umożliwia aktorom społecznym brań udziału w procesach „oznakowywania”, czyli przypisywania karierze znaczenia. Można powiedzieć, iż podmiot „czyta”, odkodowuje znaczenia nadawane karierze i przyczynia się tym samym do jego reprodukcji, rozumianego jako „wzmacnianie wpływu zachowań na integrację nadrzędnych układów”¹⁵ (a nie proces utrwalania społecznej spistości). W kontekście kariery, podwójny proces hermeneutyczny oznacza, iż podmioty po zastanowieniu się nad codziennymi czynnościami, są w stanie wpłynąć na strukturę społeczeństwa poprzez albo powielanie współczesnych praktyk, albo zmienianie ich¹⁶.

Sięgając do pracy zatytułowanej *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration* (1984)¹⁷, A. Giddens dość stanowczo stwierdza, jak odczytuje socjologa R. Cichocki, iż praktyka społeczna nie jest „powoływana do istnienia przez aktorów społecznych, lecz ciągle odtwarzana przez nich poprzez różne środki, dzięki którym wyrażają oni siebie jako aktorów”¹⁸. Autor nie poprzestaje na tej diagnozie, lecz podejmuje próbę skonceptualizowania ludzkiej refleksyjności (jednostka jako podmiot refleksyjny) i jej uwikłania w powtarzalność ludzkich czynności społecznych. „Ciągłość praktyk zakłada refleksyjność, ta jednak jest możliwa (...) tylko dzięki ich ciągłości, która zapewnia, że zachowują one tożsamość w czasie i przestrzeni”¹⁹. A. Giddens pojmuje refleksyjność nie tylko jako samowiedzę, ale również jako środek „kontroli nieprzerwanego strumienia życia społecznego”²⁰ oraz wiąże z usytuowaniem i współobecnością.

Dowodząc logiczności prowadzonego wywodu, A. Giddens postawił dwa ważne dla stratyfikacyjnego modelu działania pytania: „na ile świadomy jest przeciętny człowiek, że struktury i układy społeczne mają wpływ na jego świadomość i zachowanie?” oraz „na ile świadomy jest przeciętny człowiek, że jego codzienne aktywności tworzą i stwarzają na nowo struktury społeczne?”²¹ W tym kontekście, Giddensonowskiej klasyfikacji rodzajów świadomości i najważniejszych jej cech nie sposób pominąć. Za-

¹⁴ A. King, *Legitimizing Post-Fordism: A Critique of Anthony Giddens' Later Works*, Telos, 1999, s. 61-62.

¹⁵ A. Giddens, *Elementy teorii strukturalizmu*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, s. 678-679.

¹⁶ Patrz: R. Boucaut, *Understanding workplace bullying: a practical application of Giddens' Structuration Theory*, *International Education Journal*, 2001, nr 2, s. 65-66.

¹⁷ A. Giddens, *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, Los Angeles 1984.

¹⁸ A. Giddens, podają za: R. Cichocki, *Podmiotowość*, s. 99.

¹⁹ A. Giddens, *Elementy teorii strukturalizmu*, s. 664.

²⁰ Tamże.

²¹ J. Wheeler-Brooks, *Structuration Theory*, s. 129.

sadnicze znaczenie w teorii strukturacji przypisuje się: bezpieczeństwu ontologicznemu, świadomości praktycznej i dyskursywnej²², przy założeniu, że granica między tymi wymiarami świadomości nie ma charakteru nieprzekraczalnego – zależy bowiem od jakości socjalizacji podmiotu i nabytego przez niego doświadczenia²³. Bezpieczeństwo ontologiczne to „zaufanie, wiara, że świat materialny i społeczny, łącznie z podstawowymi parametrami jaźni i tożsamości społecznej, są takie jakie się jawią”²⁴. Piszząc o bezpieczeństwie ontologicznym, centralne miejsce przypisał A. Giddens warunkom wewnętrznym. R. Boucaut, odwołując się w interpretacji badań własnych do rozstrzygnięć A. Giddensa i J.H. Turnera²⁵ – interpretatora i twórcy modelu 11 głównych konceptów analizy teorii strukturacji – ustaliła, że jedną z napędzających sił, które stoją za działaniem w środowisku pracy, jest pragnienie bezpieczeństwa ontologicznego i utrzymania poczucia zaufania. Zredukowaniu niepokoju w sytuacjach społecznych, jak i w miejscu pracy, sprzyjają pomoc, wsparcie i możliwość skupienia się na zadaniu. Ponadto, jednostka pracująca w organizacji zostaje wciągnięta w rutyny swojego miejsca pracy, a ich przerwanie (np. poprzez wprowadzenie zmiany) może zachwiać podtrzymywanie bezpieczeństwa ontologicznego. Miejsca pracy są częścią regionalizacji opisanej przez A. Giddensa i J.H. Turnera²⁶. Świadomość praktyczna jest cichym, nierozzerwalnym komponentem praktyk społecznych danej społeczności. Związana jest ze zrutynizowaniem²⁷. Jak ujmuje problem R. Boucaut, w miejsce pracy jednostka wnosi zasób wiedzy, z którego bezwarunkowo korzysta w swoich działaniach, interpretacji działań innych ludzi i interakcji z innymi. To właśnie ze świadomości praktycznej z tego stanu „bycia dobrze poinformowanym” jednostka permanentnie korzysta. Wiedza praktyczna może zostać zmodyfikowana przez wymagania związane z kulturą miejsca pracy, zadaniami organizacji czy naciskiem ze strony współpracowników²⁸. Świadomość dyskursywna to umiejętność (należy

²² W miejsce freudowskiego modelu osobowości z podziałem na *Id*, *Ego*, *Superego*, A. Giddens wprowadził własne pojęcia, nadając im sens wolny od naturalistycznych wycieniowań.

²³ A. Giddens wyraźnie podkreśla, iż analizy świadomości odnajdujemy jedynie w orientacjach: fenomenologicznej i etnometodologicznej, a w ogóle nie jest podejmowana jako atrybut podmiotu – w strukturalizmie. A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 666.

²⁴ A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa*, s. 424.

²⁵ Patrz: J.H. Turner, *Structuration Theory of Anthony Giddens. In The Structure of Sociological Theory*, California 1991.

²⁶ R. Boucaut, *Understanding workplace bullying*, s. 67-68.

²⁷ Rutynizacja, jak problem definiuje A. Giddens, to „zwyyczajowy, traktowany nieproblematicznie charakter znakomitej większości codziennych czynności, składających się na życie społeczne; przewaga zwyyczajowych zachowań podtrzymywanych przez i podtrzymujących ontologiczne bezpieczeństwo”. A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa*, s. 426.

²⁸ R. Boucaut, *Understanding workplace bullying*, s. 67.

rozumieć jako: podmiot indywidualny potrafi) powiedzenia i wyrażania się na temat warunków społecznych i przede wszystkim warunków swojego własnego działania²⁹. Jednostki działające w ramach organizacji, jak ujmuje problem R. Boucaut, są świadome własnych działań oraz zachowań w miejscu pracy i potrafią werbalnie wyrazić (wytłumaczyć), dlaczego się takiego działania podjęły. Jest to wiedza, która ma dyskursywną formę i można jej użyć w dyskusji³⁰.

Doniosłe znaczenie omawianego teoretyka społecznego polega niewątpliwie na zaakcentowaniu istoty ludzkiego działania, rozumianego jako proces, jako ciągły strumień zachowań. Działanie intencjonalne nie składa się z odrębnych intencji, motywów czy racji. Celowe jest zatem uwzględnienie refleksyjnego monitorowania działania własnego³¹ i oczekiwanego ze strony innych³². W organizacyjnym aspekcie ujmowania kariery zawodowej zwraca się uwagę na fakt, iż społeczeństwo jest środowiskiem działania jednostki i organizacji, i ujawnia wypracowanie „reguł, zasad i procedur postępowania w procesie wzajemnego oddziaływania na siebie obu podmiotów”³³. Za wyróżnieniem wątku ograniczeń działania przemawia oryginalność Giddensowskiego założenia w tym względzie. Analiza zachowań celowych jest niezbędna, nawet jeśli istniejące ograniczenia (czy to będące skutkiem różnych sankcji czy też strukturalne) są dojmujące. Ograniczenia nie popychają do działania, jeśli podmiot sam nie wykaże skłonności do czynienia czegokolwiek. Dlatego, w przypadku badań nad wpływem ograniczeń strukturalnych na działania w określonych okolicznościach wymagane jest uwzględnienie zakresu refleksyjności podmiotów³⁴. Generalizacje A. Giddensa w tym nurcie rozważań uwzględniały troskę, by nie popaść w skrajnie woluntarystyczny nurt myślenia. Dowodząc ważności monitorowania strumienia działania, co odwołuje się w interesującym nas kontekście również do kariery, stwierdza, że odwołam się do interpretacji myśli A. Giddensa przez R. Cichockiego, iż jest to proces,

²⁹ A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa*, s. 426-427.

³⁰ R. Boucaut, *Understanding workplace bullying*, s. 67-68.

³¹ W tym procesie istotny udział odgrywa, jak już wcześniej zaakcentowano, refleksyjne monitorowanie działań własnych i tych oczekiwanych od innych. Oznacza to, iż podmioty nie tylko chronicznie monitorują własne czynności i mają oczekiwania tego typu wobec innych aktorów, ale również kontrolują fizyczne, społeczne i kulturowe konteksty sytuacji, w której działanie jest inicjowane i przebiega, jak i warunki interakcji z innymi aktorami. Refleksyjne monitorowanie przez podmiot działania sytuacji, w której się znajduje i w której się porusza, to również kontrola kształtu, warunków towarzyszących realizacji oraz relacji między oczekiwaniami a rezultatami. R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 100.

³² A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 664.

³³ A. Miś, *Kształtowanie kariery w organizacji*, [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, red. H. Król, A. Ludwiczynski, Warszawa 2006, s. 485.

³⁴ A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa*, s. 359.

w którym podmiot działający, wykorzystując swoją kompetencję dokonuje cyklu operacji polegających na uzgadnianiu zewnętrznych warunków działania, podmiotowych motywów działania i strukturalnych wyznaczników praktyki społecznej. W odniesieniu do warunków zewnętrznych, operacje te polegają na selekcji zewnętrznych warunków sytuacji działania i ich hierarchizacji istotnościowej oraz interpretacji poprzez pryzmat własnej kompetencji i prowadzą w rezultacie do ukształtowania zespołu kontekstów działania³⁵.

Intuicja socjologa z Cambridge natchnęła badaczy na strukturacyjną perspektywę interpretacji działań menedżerskich, bowiem dostarczyła teoretycznego schematu dla zrozumienia „menedżerskiego podmiotu”. Strukturalne właściwości organizacji (zasady i źródła, przyporządkowanie rutynom) wywodzą się z systemów społecznych, w których uczestniczą ich członkowie. Wszyscy aktorzy (pracownicy i menedżerowie) mają dostępność do alternatywnych zasad strukturalnych (przeciwstawieństw w ramach i pomiędzy różnymi systemami społecznymi) i uczestniczą w dialektyce władzy, co umożliwia celowe i efektywne prowadzenie organizacji. D. Knights i H. Willmott dodają, że w debacie nie można pominąć faktu, iż pracownicy, menedżerowie poprzez zaakceptowanie mnogich tożsamości, mogą pod takimi pojęciami jak „kariera” wpaść w pułapkę „fetyszyzmu tożsamości”³⁶.

Giddensowska wizja podmiotu działającego ma tę oryginalną cechę, że definiuje sprawcę czynności, „jako tego, kto okazuje siłę lub wywołuje skutek”³⁷. Pod tym względem propozycja A. Giddensa dotycząca natury samego działania różni się od podejść akcentujących wymóg intencjonalności. W tym sensie – jak zakłada teoretyk – działanie, którego atrybutem jest moc

nie oznacza intencji, jakimi kierują się ludzie coś czyniąc, lecz przede wszystkim ich zdolność do czynienia tego. (...) Działanie to wywoływanie zdarzeń, których sprawcą jest podmiot, w tym wszakże sensie, że w każdym momencie swej czynności mógłby postąpić inaczej. Cokolwiek się zdarzyło, mogłoby się nie zdarzyć, gdyby nie jego interwencja³⁸.

To właśnie podmiotowa interwencja aktora w rzeczywistość stanowi o istocie działania i odróżnia je od zachowania. Być zdolnym do działania oznacza „bycie zdolnym do interwencji w świat, albo do powstrzymania się od takiej interwencji, wywołując wpływ na określony proces lub stan rzeczy”³⁹. W kontekście kariery w strukturach organizacyjnych oznacza to, że zarówno nasze działania, jak i ich zaniechanie czynią różnicę w ist-

³⁵ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 107.

³⁶ R. Whittington, *Putting Giddens into Action*, s. 700-702.

³⁷ A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 668.

³⁸ Tamże.

³⁹ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 100.

niejącym stanie rzeczy. W dążeniu do konkretnych ustaleń, A. Giddens dużo uwagi poświęcił istocie działania zamierzonego. W koncepcji jego podmiotowości, pojęcie siły jest niezwykle istotne. „Być podmiotem” to posiadać umiejętność korzystania w życiu codziennym z mocy sprawczej, co oznacza umiejętność „robienia różnicy”⁴⁰. Działanie

zależy od zdolności jednostki do „powodowania różnicy” w dotychczasowym stanie rzeczy. Jednostka przestaje być podmiotem działającym, jeśli traci tę zdolność [do czynienia różnicy – A.C-M], czyli nie może sprawować pewnego rodzaju władzy⁴¹.

Socjolog z Cambridge zajmuje jednoznaczne stanowisko w aspekcie podmiotowości. Utrzymuje, że wszystkie stosunki władzy wiążą się z pewnego rodzaju „dialektyką kontroli”. Jak długo jednostki zachowują umiejętność odmówienia, tak długo pozostają podmiotami⁴². W kontekście zagadnienia rozwoju i zarządzania karierą można uznać, że jeśli jednostka „mogła się zachować inaczej” oznacza to, jak ujmuje Cohen, że jej zachowanie było jej własnym wyborem (opartym na wiedzy praktycznej i dyskursywnej), a nie wymuszonym przez siły społeczne⁴³. Punktem wyjścia dla sensownej analizy motywowania działalności podmiotu i monitorowania jej przebiegu i skutków jest jej holistyczne ujęcie jako strumienia aktywności, bowiem „uwaga podmiotu skoncentrowana jest na całych kontekstach działania, z których wyodrębnia pewne elementy i dokonuje ich istotnościowej hierarchizacji”⁴⁴. Podmiot jest sprawcą wielu zamierzonych i niezamierzonych skutków, niemniej jednak przez niego wywołanych. Ale bywa też odwrotnie: w niektórych okolicznościach podmiot chce coś osiągnąć i może to się powieść, choć niekoniecznie bezpośrednio w wyniku jego działania⁴⁵.

Skupienie uwagi na zagadnieniu władzy ukierunkowało myślenie A. Giddensa na problem „dialektyki kontroli” – jak to autor teorii nazywa. W jego przekonaniu, władza „w systemach społecznych zakłada regularne stosunki autonomii i zależności między aktorami (...) sytuacjach interakcji”⁴⁶. W kontekście kariery można uznać, iż realnie istniejące hierarchie sprawiają, że niektórzy aktorzy mają więcej władzy aniżeli inni. Makro aktorzy posiadający władzę (która pochodzi z pozycji jaką zajmuje podmiot)

⁴⁰ R. Whittington, *Putting Giddens into Action*, s. 696.

⁴¹ A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 671. Autor koncepcji strukturacji wyraźnie podkreśla (w odróżnieniu od obiektywizmu i strukturalizmu), że w sytuacji okoliczności ograniczających jednostkę, kiedy to ona „nie ma wyboru”, nie można „utożsamiać z zaniechaniem działania jako takiego”, nie oznacza to zastępowania działania reakcją (tamże).

⁴² R. Whittington, *Putting Giddens into Action*, s. 696.

⁴³ I. Cohen, *Structuration theory: Anthony Giddens and the constitution of social life*, New York 1989.

⁴⁴ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 102.

⁴⁵ A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa*, s. 51-52.

⁴⁶ A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 672.

mogą przeorganizować zasady i wykorzystywać źródła. Walki w różnych hierarchiach prowadzą do zwiększenia kapitału w tych dziedzinach⁴⁷.

Istotę omawianej orientacji teoretycznej stanowi dociekanie warunków rządzących ciągłością „przekształceń struktur, a tym samym i reprodukcji systemów społecznych”⁴⁸. Pojęcie „strukturacja” odzwierciedla „dynamiczną właściwość struktury istniejącej tylko poprzez praktyki podmiotowe uczestników życia społecznego”⁴⁹. Analizując stosunki społeczne, A. Giddens zwracał uwagę na rozróżnienie ich wymiaru syntagmatycznego (ich odwzorowania w czasie i przestrzeni, przyczyniając się do reprodukcji praktyk społecznych) i paradygmatycznego (narzucane przez reprodukcję „sposoby strukturacji” i ich wirtualne uporządkowanie). Można wyraźnie odczytać, iż omawiana koncepcja nie ujmuje „struktury społecznej” (*social structure*) jako źródła ograniczeń ludzkiego działania i nie odrzuca odwołania się do najtrwalszych aspektów systemów⁵⁰. Struktura to nie układy sztywnych ram, lecz całości permanentnie i systematycznie reprodukowane przez działania podmiotowe. Przyjrzenie się strukturze w kolejnych cyklach reprodukcji umożliwia uchwycenie zmian zachodzących intencjonalnie, jak i będących wynikiem niezamierzonych konsekwencji działań⁵¹. Struktura to „reguły i zasoby uczestniczące w reprodukcji systemów społecznych”⁵² i choć „mogą one trwać niezależnie od konkretnych pojedynczych aktualizacji w działaniach, to w żadnym razie nie mogą trwać niezależnie od jakichkolwiek aktualizacji”⁵³. Struktura, która w rozważaniach A. Giddensa jest interpretowana jako coś, co nadaje kształt i formę życiu społecznemu (sama nie posiadając ani formy ani kształtu), to zasady i źródła⁵⁴. R. Boucaut odnosząc się do perspektywy organizacyjnej stwierdza, iż organizacje same w sobie przestrzegają zasad społeczeństwa (rozumianych jako „zgeneralizowane procedury”), w którym funkcjonują⁵⁵.

Rdzeniem całej teorii strukturacji jest twierdzenie o dwoistości struktury (*the duality of structure*). W rezultacie, przywołane na początku omawiania teorii strukturacji dualizmy społeczne zostały przez A. Giddensa zinterpretowane jako dwoistości procesu społecznego. Pisząc o konstytuowaniu podmiotów i struktur, nie ujmuje ich jako dwa niezależne od sie-

⁴⁷ K. Healy, *Conceptualising constraint: Mouzelis, Archer and the Concept of Social Structure*, Sociology 1998, nr 3, s. 515.

⁴⁸ A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 678.

⁴⁹ P. Sztompka, *Socjologia*, Warszawa 2002, s. 575.

⁵⁰ A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 672-677.

⁵¹ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 105.

⁵² A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa*, s. 426.

⁵³ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 107.

⁵⁴ K. Healy, *Conceptualising constraint*, s. 509 i 520.

⁵⁵ R. Boucaut, *Understanding workplace bullying*, s. 70.

bie ciągi zjawisk, lecz jako istnienie dwoistości⁵⁶, która stanowi podstawę ciągłości reprodukcji właściwości strukturalnych w czasie i przestrzeni. W systemie społecznym (a więc w zinstytucjonalizowanych praktykach społecznych) ma miejsce relacyjny charakter powiązań między strukturą a podmiotem. Pełnienie przez właściwości strukturalne systemów zarazem funkcji nośników, rezultatów praktyk, które powtarzalnie je organizują, to świadectwo dwoistości właśnie⁵⁷. Nie pomijając złożoności Giddensonowskich ustaleń na temat dwoistości struktury, można odczytać ich podstawowy sens, który sprowadza się do stwierdzenia: „działania są umożliwiające oraz ograniczane przez reguły (operacyjne i transformacyjne)⁵⁸ i zasoby konstytuujące struktury, a struktury są produkowane i reprodukowane przez działania podmiotów”⁵⁹. Struktura, składająca się z „potencjalnych” (a zatem wirtualnych) zasad, które nadają kierunek działaniom jednostek, jest zarówno nośnikiem, jak i rezultatem ich działań. Kiedy jednostki podejmuje działanie i działają, nawiązują do tych wirtualnych zasad, aby wykonać pewne społeczne praktyki i w ten sposób powielają zasady, które początkowo były nośnikiem ich praktyk⁶⁰.

A. Giddens konsekwentnie do przyjętej orientacji postuluje dwie sfery organizacji społecznej: instytucjonalną („reprezentującą logikę systemu społecznego: abstrakcyjny schemat relacji zaczerpniętych z całościowej historii działania i interakcji”) i interakcyjną („odnosi się do układów ludzi, przedmiotów i wydarzeń w (...) przepływie życia społecznego”)⁶¹. Przyjmując perspektywę teorii strukturacji, kariery można interpretować jako skrypty pośredniczące pomiędzy instytucjami a interakcjami, oferujące podmiotom „interpretacyjne schematy, źródła i normy dla obrania kursu w świecie społecznym”⁶², co w rezultacie oznacza dookreślenie roli interpretacji w strukturyzacji działania oraz kompatybilności pomiędzy topografią kariery a systemem instytucjonalnym⁶³.

⁵⁶ Ową dwoistość A. Giddens ilustruje poprzez odwołanie się do przykładu korzystania z języka: kiedy w rozmowie wypowiadamy poprawne pod względem gramatycznym zdanie w danym języku, to korzystamy z jego zasobów, a tym samym jest to nasz wkład w ten język jako całość – przyczyniamy się do jego reprodukcji. Patrz: A. Giddens, *The Constitution of Society*, Cambridge 1995, s. 35.

⁵⁷ A. Giddens, *Elementy teorii strukturacji*, s. 678-679.

⁵⁸ Zamieszczone w cytacie uszczegółowienie charakteru reguł zamieszczone w nawiasie również pochodzi z pracy R. Cichockiego, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 107.

⁵⁹ Tamże, s. 99.

⁶⁰ A. Giddens, podaję za: A. King, *Legitimizing Post-Fordism*, s. 61-62.

⁶¹ S.R. Barley, *Careers, identity, and institutions: the legacy of the Chicago School of Sociology*, [w:] *Handbook of career theory*, eds M.B. Arthur, D.T. Hall, B.S. Lawrence, Cambridge 2004, s. 52.

⁶² Tamże, s. 53.

⁶³ Tamże, s. 54.

podmiotowej aktywności towarzyszy jednocześnie akcentowanie ważności pojęć systemu społecznego i struktury społecznej. Ważnym więc rysem omawianej teorii jest wielokrotnie przez A. Giddensa podkreślany fakt, iż rzeczywistością społeczną (i to jedyną) jest społeczna *praxis*⁶⁶, którą można dookreślać z wielu różnych perspektyw, ale „pod tym wszakże warunkiem, że będzie się unikać zarówno woluntarystycznej fikcji absolutnie wolnych podmiotów, jak i deterministycznej fikcji społeczeństwa jako samoistnej bytowo siły sprawczej”⁶⁷. Jednostka nie jest bardziej realna aniżeli struktura. W rezultacie, kariera jako zjawisko społeczne uchwytne w badaniach empirycznych stanowi wycinek jednostkowo-strukturalny – jest nierozdzielny stopem czynników: jednostkowego i strukturalnego⁶⁸. Samo w sobie stanowi z całą pewnością dobrą bazę dla tworzenia nowych, tak bardzo potrzebnych narzędzi analitycznych, choć nie jest wolne od krytycznego sporu. Interpretatorzy, jak i krytycy teorii strukturalizacji, sytuując swoją refleksję na różnych poziomach ogólności, najczęściej odwołują się do kontekstu porównawczego, ukazując Giddensonowską teorię na tle wybranych stanowisk, szkół i orientacji w socjologii, jak również poświęcając wiele miejsca rozważaniom na temat oryginalności jej statusu poznawczego i możliwości przełożenia założeń teoretycznych na grunt poznania empirycznego.

Dzieło A. Giddensa jest niewątpliwie zauważalnym odrodzeniem się tematu struktury i podmiotowości w teorii socjologicznej. Skupienie przez A. Giddensa uwagi na obydwóch „bytach” oznacza wszakże, że „działania indywidualne podtrzymujące trwanie zasobów i aktualizujące reguły strukturalne dokonują ich zmian w kolejnych cyklach zinstytucjonalizowanych praktyk społecznych. Natomiast, proces kształtowania działań przez struktury realizowany jest przez proces monitorowania strumienia działania – tak w sferze zrutynizowania, jak i w sferze kontroli refleksyjnej⁶⁹. Omawiana teoria niewątpliwie dostarcza narzędzi dla przezwyciężenia podziału na mikro i makropraktykę, i dlatego może stanowić jedną z znaczących prób sformułowania *novum* w rozumieniu kariery.

---

⁶⁶ Kategoria pojęciowa *praxis* jest terminem filozoficznym, odwołującym się do ludzkiej działalności w świecie biologicznym i świecie społecznym. *Praxis* eksponuje transformacyjną naturę działalności podmiotu (J. Scott, G. Marshall, *Dictionary of Sociology*, s. 594). Rozważaniom Giddensonowskim będzie bliższe koncepcyjnie rozumienie terminu *praxis* zaproponowane przez P. Sztompkę. *Praxis* w przywołanym sensie to „syntetyczny stop działań podejmowanych przez członków społeczeństwa i warunków strukturalnych, w jakich te działania są podejmowane” (P. Sztompka, *Socjologia*, s. 531).

⁶⁷ J. Szacki, *Historia*, s. 887.

⁶⁸ P. Sztompka, *Socjologia*, s. 530.

⁶⁹ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, s. 107.

BIBLIOGRAFIA

- Barley S.R., *Careers, identity, and institutions: the legacy of the Chicago School of Sociology*, [w:] *Handbook of career theory*, eds M.B. Arthur, D.T. Hall, B.S. Lawrence, Cambridge 2004.
- Boucaut R., *Understanding workplace bullying: a practical application of Giddens' Structuration Theory*, *International Education Journal*, 2001, nr 2.
- Cichoński R., *Podmiotowość w społeczeństwie*, Poznań 2003.
- Cohen I., *Structuration theory: Anthony Giddens and the constitution of social life*, New York 1989.
- Giddens A., *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Los Angeles 1979.
- Giddens A., *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, Los Angeles 1984.
- Giddens A., *The Constitution of Society*, Cambridge 1995.
- Giddens A., *Stanowienie społeczeństwa*, Poznań 2003.
- Giddens A., *Elementy teorii strukturalizmu*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, tom 2, red. E. Staśkiewicz, B. Baran, M. Michalska, E. Otto, Warszawa 2006.
- Healy K., *Conceptualising constraint: Mouzelis, Archer and the Concept of Social Structure*, *Sociology* 1998, nr 3.
- King A., *Legitimizing Post-Fordism: A Critique of Anthony Giddens' Later Works*, Telos, 1999.
- Marshall G., *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Warszawa 2005.
- Miś A., *Kształtowanie karier w organizacji* [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, red. H. Król, A. Ludwiczynski, Warszawa 2006.
- Scott J., Marshall G., *A Dictionary of Sociology*, Oxford 2009.
- Sewell Jr W.H., *Teoria struktury: dwoistość, podmiotowość sprawcza a transformacja*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, tom 2, red. E. Staśkiewicz, B. Baran, M. Michalska, E. Otto, Warszawa 2006.
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2003.
- Sztompka P., *Socjologia*, Warszawa 2002.
- Turner J.H., *Structuration Theory of Anthony Giddens. In The Structure of Sociological Theory*, California 1991.
- Wheeler-Brooks J., *Structuration Theory and Critical Consciousness: Potential Application for Social Work Practice*, *Journal of Sociology and Social Welfare*, 2009, vol. XXXVI, 1.
- Whittington R., *Putting Giddens into Action: Social System and Managerial Agency*, *Journal of Management Studies*, 1992, nr 6.
- Ziółkowski M., *Teoria strukturalistycznego konstrukttywizmu i teoria strukturalizmu*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, tom 2, red. E. Staśkiewicz, B. Baran, M. Michalska, E. Otto, Warszawa 2006.

